

ROLUL LUI ION ANTONESCU ÎN PLANIFICAREA ȘI IMPLEMENTAREA POLITICILOR ANTISEMITE ȘI ANTI-ROME ALE STATULUI ROMÂN

Responsabilitatea lui Ion Antonescu pentru uciderea evreilor din Basarabia, Bucovina și Transnistria este indiscutabilă. Și totuși, supraviețuirea evreilor din Muntenia, Moldova și sudul Transilvaniei s-a datorat deciziei acestuia din toamna anului 1942, de a amâna, pe termen nedefinit, deportarea evreilor români în Polonia. Antonescu însuși declara, în timpul procesului său din 1946: ”dacă evreii din Țara Românească mai trăiesc, trăiesc datorită mareșalului Antonescu”¹; unii au menționat și legăturile sale cu evreii ca factor de influență a acestei decizii².

Însă, în general, Ion Antonescu era dominat de aversiunea sa față de evrei și de iudaism. El și-a dat în vileag această ură într-o ședință a Consiliului de Miniștri din 15 aprilie 1941: “Dau drumul mulțimii să-i masacreze. Eu mă retrag în cetatea mea, și după ce-i masacrează, pun iarăși ordine”³. Aceste cuvinte au constituit o anticipare corectă a ceea ce s-a petrecut în Iași, la scurt timp după aceea. În numeroase ocazii, Antonescu personal a fost la originea elaborării măsurilor specific antisemite adoptate de statul român fascist: la 19 iunie, ordona închiderea tuturor “cafenelelor evreiești comuniste”, identificarea și completarea listelor – pe regiuni – cu “toți jidanii, agenții comuniști sau simpatizanți”; Ministerul de Interne trebuia “să le interzică circulația” și să fie în măsură “a face cu ei ce voi ordona, când va fi momentul oportun”⁴; imediat după aceasta, la 21 iunie 1941, Ion Antonescu a dispus ca toți evreii apți cu vârsta între 18 și 60 de ani, din satele dintre Siret și Prut, să fie evacuați în lagărul de la Târgu Jiu, în Oltenia. Membrii familiilor celor deportați, precum și ceilalți evrei din satele moldovene au fost evacuați în cele mai apropiate localități urbane.⁵ În timpul pogromului de la Iași, la 28 iunie 1941, ora 23, Ion Antonescu i-a telefonat colonelului Lupu,

¹ *Procesul marii trădări*, București, Editura Eminescu, 1946, p. 71.

² De exemplu, Aureliu Weiss, secretarul liderului PNȚ Iuliu Maniu, scria după război: “Antisemit prin fire și porniri... [Ion Antonescu] și-a cultivat, totuși, relațiile cu evreii ... Într-o zi, pe veranda vilei pe care o ocupam la Predeal, în lipsa mea de acasă și uitând de prezența soției mele lângă el, s-a pornit în diatribe antisemite contra unui agent umil care venea să stabilească taxele pentru comună. La un moment dat, dându-și seama de prezența soției mele, i-a spus, în sens de scuză: «Nu toți evreii sunt la fel»”. Jean Ancel, ed., *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1986, vol. 8, p. 608, (de aici înainte, *Documents*).

³ United States Holocaust Memorial Museum/Serviciul Român de Informații (USHMM/SRI), RG 25.004, rola 31, fond 40010, vol.1; *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (ed. Lya Benjamin), București, Editura Hasefer, 1996, p. 229.

⁴ USHMM/SRI, RG 25.004M, rola 32, fond 40010, vol.1; Matatias Carp, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, vol. 2, București, Atelierele grafice Socec, 1946-1948, p. 39.

⁵ Jean Ancel, *Documents*, vol. 2, p. 414-415.

comandantul Garnizoanei din Iași, care i-a raportat despre situația din oraș. Conducătorul statului a ordonat “evacuarea întregii populații evreiești, pachet după pachet”, indicând că este “necesară”, de asemenea, și evacuarea femeilor și copiilor⁶. La 4 iulie, Antonescu afirma că “Neamul evreiesc (...) a speculat și oprit dezvoltarea neamului românesc timp de câteva secole. Nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului este indiscutabilă”⁷. În ciuda predilecției sale pentru pogromuri, Antonescu a criticat acțiunile individuale și, la 12 iulie 1941 – după pogrom – i-a condamnat (verbal) pe soldații care participaseră la pogrom din proprie inițiativă⁸. În ciuda acestei muștrări, el susținea, în continuare, că evreii erau o “plagă deschisă a românismului”, care “au supt pâinea săracilor”.

Pentru Ion Antonescu, principalul dușman al țării era evreul. Într-o scrisoare adresată în 6 septembrie 1941 lui Mihai Antonescu, el scria: “Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este lupta cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori înving ei și devenim sclavii lor... Și războiul, în general, și luptele de la Odessa, în special, au făcut cu prisosință dovada că Satana este evreul”⁹. Aceasta a fost, poate, justificarea pentru măsurile motivate mai mult din punct de vedere material decât ideologic, așa cum a fost Ordinul nr.8507 din 3 octombrie 1941 (promulgat, formal, de colonelul Davidescu, șeful Cabinetului militar al lui Antonescu), prin care dictatorul român ordona “schimbul” – în fapt, confiscarea de către Banca Națională a bijuteriilor și banilor aparținând evreilor care urmau să fie deportați¹⁰.

Ion Antonescu a fost direct implicat în acțiunile represive majore ale regimului său contra evreilor. Spre deosebire de cazul lui Hitler, în ceea ce-l privește pe Antonescu există o mulțime de dovezi documentare, care demonstrează această implicare personală. La începutul lunii octombrie 1941, spre exemplu, colonelul Petrescu de la Statul Major și generalul de Jandarmerie Topor au început deportarea evreilor din Bucovina, la ordinul personal al lui Antonescu. Petrescu a declarat, în 1945, că ei primiseră dispoziții din partea lui Radu Dinulescu, Secția a II-a a Statului Major¹¹; acest Ordin – nr.6651 din 4 octombrie 1941 – s-a bazat, de asemenea, pe decizia mareșalului Antonescu ca toți evreii din Bucovina să fie deportați în Transnistria în decurs de zece zile¹². Guvernatorul Bucovinei, generalul

⁶ USHMM/SRI, RG 25.004, rola 48, fond 108233, vol. 29.

⁷ USHMM/SRI, RG 25.004, rola 32, fond 40010, vol. 1.

⁸ Jean Ancel, *Documents*, vol.10, p. 70.

⁹ United States Holocaust Memorial Museum/Arhivele Statului din România (USHMM/ASR), RG 25.002M, rola 18, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar 167/1941.

¹⁰ USHMM/RI, RG 25.004, rola 35, fond 40010, vol. 89.

¹¹ *Ibid.*, rola 35, fond 40010, vol. 5.

¹² *Ibid.*, rola 31, fond 40010, vol.1.

Calotescu, a confirmat și el că Petrescu și Topor nu făcuseră decât să îndeplinească instrucțiunile date de Antonescu¹³. Într-adevăr, într-o ședință a Consiliului de Miniștri din 6 octombrie 1941, Ion Antonescu a declarat: “În ceea ce-i privește pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv și total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 10.000 de evrei, care în câteva zile vor fi trecuți peste Nistru, iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali”¹⁴. La 14 noiembrie 1941, într-o altă ședință a Președinției Consiliului de Miniștri, Ion Antonescu s-a exprimat la modul următor: “Am destule greutateți cu acei jidani pe care i-am dus pe Bug. Numai eu știu câți au murit pe drum”¹⁵. Participanții la această întâlnire au aflat următoarea situație, prezentată de generalul Voiculescu, guvernator al Basarabiei: “Jidanii nu mai există. Sunt 100 de evrei bolnavi în ghetou, în punctul de trecere pentru evacuării din Bucovina”¹⁶.

La 13 noiembrie, într-o ședință a Consiliului de Miniștri, Antonescu a hotărât ca evreii deportați, foști pensionari de stat, să-și piardă pensiile. În aceeași ședință, a exprimat un profund interes față de campania împotriva evreilor din Odessa, aflată atunci în desfășurare:

Antonescu: Represiunea a fost destul de severă?

Alexianu: A fost, domnule mareșal.

Antonescu: Ce înțelegi prin «destul de severă»?...

Alexianu: A fost foarte severă, domnule mareșal.

Antonescu: Am spus să se împuște câte 200 de evrei pentru fiecare mort român, și 100 de evrei pentru fiecare rănit. S-a făcut așa?

Alexianu: Evreii din Odessa au fost împușcați și spânzurați pe străzi...

Antonescu: Să faceți așa, pentru că eu răspund în fața țării și a istoriei. Să vină evreii din America să mă tragă la răspundere¹⁷.

În timpul procesului său, Antonescu și-a recunoscut în următorul mod responsabilitatea pentru execuțiile de la Odessa:

¹³ United States Holocaust Memorial Museum/Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (USHMM/ AMAE).

¹⁴ Matatias Carp, *Cartea neagră*, vol. 3, p.143.

¹⁵ USHMM/SRI, RG 25.004, fond 40010, vol. 78.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ USHMM/SRI, RG 25.004, fond 40010, vol.28, USHMM/SRI, rola 35, fond 40010, vol. 78.

Acuzatorul public Săracu: Cine a semnat ordinul care prevedea pentru fiecare ofițer împușcarea a 200 și pentru fiecare soldat a 100 de oameni?

Acuzatul Ion Antonescu: Eu am ordonat, pentru că am ordonat și în țara românească și am făcut multe legi represive, care s-au făcut de către toate statele în timpul acela...Nu s-a executat nici un evreu, nu s-a executat nici un tânăr; ordin de represalii am dat, dar de masacre nu¹⁸.

În realitate însă, la 24 octombrie 1941, generalul Macici, comandantul Corpului II Armată (Comandamentul militar român din Odessa) a primit telegrama nr.563 din partea colonelului Davidescu, șeful Cabinetului militar, care specifică faptul că mareșalul Antonescu a ordonat represalii suplimentare: “1) Executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați la Odessa; 2) Toți indivizii care intră sub prevederile ordinelor din telegrama nr. 562 din 23 octombrie 1941, care nu sunt încă executați, precum și alții ce li se pot adăuga [*sic*] vor fi puși într-o clădire minată anterior și care va fi detonată. Se va efectua această acțiune în ziua înhumării victimelor noastre; 3) Acest ordin va fi distrus după ce va fi citit”¹⁹. La 27 octombrie 1941, colonelul Davidescu întreba dacă Ordinul 563 fusese dus la îndeplinire, la care Armata a 4-a raporta, prin telegrama 3218 că într-adevăr, ordinul a fost executat²⁰.

Într-o ședință a Consiliului de Miniștri din 4 decembrie 1941, Ion Antonescu își exprima nemulțumirea că evreii din Chișinău fuseseră deportați fără ca bijuteriile și banii lor să fi fost confiscați. Din cauza acestei omisiuni, evreii au fost jefuiți de escortele lor la punctele de trecere peste Nistru mai mult decât fuseseră jefuiți de către Banca statului, în ghetou. În consecință, Antonescu a cerut constituirea unei comisii de anchetă asupra acestei situații, și nu o anchetă asupra crimelor și abuzurilor îndurate de evrei: „... intențiunea mea este să duc pe evrei peste Bug. În loc să mănânce pâinea din Țara Românească, mai bine s-o mănânce pe cea de acolo”²¹. Observând că până și Germania nazistă întârzia în rezolvarea problemei evreiești, la întrunirea Consiliului de Miniștri din 16 decembrie 1941 Antonescu i-a cerut lui Gheorghe Alexianu să grăbească evacuarea evreilor din Odessa: “Bagă-i în

¹⁸ *Ibid.*, p. 54.

¹⁹ USHMM/M.St.M, RG 25.003M, rola 12 (203), fond Armata a 4-a, vol. 870.

²⁰ *Ibid.*

²¹ United States Holocaust Memorial Museum/Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova (USHMM/SSARM), RG 54.001M, rola 3, fond CBBT Bir.3.

catacombe, bagă-i în Marea Neagră, dar scoate-i din Odessa. Nu vreau să știu nimic. Poate să moară o sută, poate să moară o mie, poate să moară toți”²². Rezultatul acestui ordin a fost deportarea supraviețuitorilor evrei din Odessa în lagărele din Berezovca și Golta.

Unul dintre documentele cele mai revelatoare despre concepțiile antisemite ale lui Ion Antonescu este scrisoarea pe care i-a trimis-o, în 29 octombrie 1942, liderului liberal C.I.C. Brătianu, la puțin timp după ce își anulasese propria decizie de a-i deporta, în Polonia ocupată, pe evreii din Ardealul de sud, Moldova și Muntenia. Scrisoarea e cu atât mai semnificativă cu cât ea nu se ocupă, în mod direct, de “chestiunea evreiască”, dar exprimă puternicele accente xenofobe care se regăseau în frecventele discursuri antisemite ale lui Antonescu. Asemănător antisemiților români pre-fasciști din secolul al nouăsprezecelea și al douăzecilea, și la fel ca legionarii și teoreticienii naziști, Antonescu era obsedat de intervențiile puterilor străine în apărarea drepturilor minorităților din România și se lăuda cu faptul că reușise să elimine aceste ingerințe: “Poporul românesc nu mai are astăzi nici servituțile impuse de Congresul de la Berlin din 1878 prin schimbarea articolului 7 din Constituție, nici servituțile rușinoase impuse, după războiul trecut, în privința minorităților”²³. Antonescu era ferm convins că, din cauza amendamentului la articolul 7, “s-a jidovit țara și s-a compromis economia românească și puritatea rasei noastre”²⁴.

Asemenea ideologilor legionari, el credea că gradul de corupție generală a vieții politice românești era o consecință a influențelor “iudaice și masonice”²⁵. După proclamarea statului național-legionar, se considera salvatorul națiunii române²⁶. Antonescu îl acuza pe Maniu, liderul Partidului Național Țărănesc, dar și pe alți adversari politici, de faptul de a se fi sprijinit în trecut pe “ziarele jidovești”²⁷. El îi acuza pe predecesorii săi că au ajuns la putere cu ajutorul “sprijinului ocult, masonic și iudaic”²⁸. Antonescu îl învinovăța pe Brătianu, liderul Partidului Liberal, pentru presupusa lui ezitare în ceea ce privește propriul naționalism: “sunteți naționalist – cel puțin în aparență – și, totuși, luați partea evreilor și protestați, ca și dl. Maniu, împotriva măsurilor de românizare pe care le iau”²⁹. În viziunea lui Antonescu, Germania fusese aliata dintotdeauna a României, iar dușmanii ei din exterior erau “jidantul de la Londra” și englezii, americanii și jidanii, “care au dictat pacea și după războiul

²² USHMM(SRI, RG 25.004, rola 31, fond 40010, vol.1.

²³ *23 August 1944, Documente*, vol.1, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 429.

²⁴ *Ibid.*, p. 437.

²⁵ *Ibid.*, p. 433.

²⁶ *Ibid.*, p. 436.

²⁷ *Ibid.*, p. 422.

²⁸ *Ibid.*, p. 424.

²⁹ *Ibid.*, p. 442.

trecut”.³⁰ Iar în ceea ce-i privește pe inamicii din interior, aceștia erau ”comuniștii..., jidanii, ungurii, și sașii”, care așteptau primele semne „pentru a începe instaurarea anarhiei în țară... pentru a da ultima lovitură națiunii noastre”³¹.

Antisemitismul lui Ion Antonescu a avut o natură obsesivă. La o reuniune a Consiliului de Miniștri din 3 februarie 1942, spre exemplu, el a explicat membrilor guvernului României că motivul pentru care țărani români au pierdut o mare cantitate de nuci a fost că ei nu știau să le culeagă, datorită faptului că ”până acum această operație o făcea jidanul. Ei [țărani] dădeau nucii lor, pe 5-6 ani, și nu mai știau ce fac jidanii cu ei. Iată în ce stare se găsește neamul nostru românesc; iată unde îl adusese jidănimea aceasta”³². În timpul a două ședințe ale Consiliului de Miniștri – din 22 aprilie 1944 și din 6 mai 1944 – Ion Antonescu a expus clișeul “jidaniilor cu ochelarii pe nas care spionează pentru dușman”³³. Pentru el, însăși democrația era un termen peiorativ: “Eu lupt să câștig războiul dar se poate întâmpla să-l câștige democrațiile. Și noi știm ce înseamnă democrația: înseamnă iudeocrație”³⁴.

Atitudinea Conducătorului față de evrei a alternat între ura violentă și momente de pretinsă generozitate patriarhală. În toamna lui 1941, de exemplu, Antonescu declara că el “luptă să curețe Basarabia și Bucovina de jidani și slavi”³⁵. Dar, la 8 septembrie 1941, Antonescu îi promitea lui Wilhelm Filderman, conducătorul Federației Uniunilor Comunităților Evreiești (FUCE), că va revoca ordinul prin care îi obliga pe evrei să poarte steaua lui David, că le va permite acestora să emigreze în Spania sau Portugalia și că nu-i va deporta pe evreii din Moldova și Muntenia³⁶. În ziua următoare Antonescu a cerut guvernului să facă diferența între evreii “folositori” și cei “nefolositori”, probabil pentru a opri persecutarea câtorva³⁷. Și totuși, o lună mai târziu, în răspunsul la apelul lui Filderman în care acesta făcea apel la clemență în favoarea evreilor din Basarabia și Bucovina, Antonescu a răspuns cu violență, acuzându-i pe evreii din aceste două provincii că au fost și sunt dușmanii poporului român și a justificat deportarea lor în Transnistria.³⁸ Publicat în presă, răspunsul lui Antonescu a oferit muniție pentru o campanie antisemită sălbatică, bazată pe așa-numitele

³⁰ *Ibid.*, p. 426, 438.

³¹ *Ibid.*, p. 444.

³² *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri, Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 6, p. 19.

³³ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. 2., *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, p. 551, 557.

³⁴ *Ibid.*, p. 511.

³⁵ USHMM/SRI, RG 25.004M, fond 40010, vol. 77.

³⁶ Jean Ancel, *Documents*, vol. 3, pp.130-132.

³⁷ USHMM/SRI, RG 25.003M, fond 40010, vol. 1.

³⁸ Jean Ancel, *Documents*, vol. 3, p. 258-262, 378-381.

dovezi despre actele de barbarie comise de evrei în 1940 și 1941. Relevant din acest punct de vedere este următorul fragment al răspunsului trimis de Antonescu lui Filderman, care îl implorase pe Conducător să arate îndurare față de evrei: “Ca răspuns la primirea generoasă și la tratamentul oferit evreilor în mijlocul nostru”, scria Mareșalul, “evreii dumneavoastră ajunși comisari sovietici împing trupele sovietice din regiunea Odessa” să opună rezistență “numai pentru a ne provoca nouă pierderi”³⁹.

La 3 decembrie 1941, dr. Nicolae Lupu, lider al Patidului Național Țărănesc, care îi compătimea pe evrei, i-a trimis lui Antonescu trei memorandumuri referitoare la anchetarea lui Filderman, repatrierea deportaților din Dorohoi și a celor din Basarabia și Bucovina. Antonescu a refuzat să intervină în favoarea lui Filderman, pretinzând că el nu poate influența cursul justiției. Dar a promis că va da dispoziții pentru a-i repatria pe deportații din Basarabia și Bucovina, cu condiția ca Federația Uniunilor Comunităților Evreiești să garanteze că țărani nu-i vor omori⁴⁰.

Ion Antonescu era conștient de crimele în masă comise de către SS în Transnistria. În conformitate cu raportul Marelui Stat Major al Armatei române adresat lui Antonescu în martie 1942, poliția germană a supus populația evreiască din districtul Berezovca la execuții în masă:

I. *Marele Stat Major raportează:*

1. *În județul Berezovca (Transnistria), polițiști germani au împușcat 4.047 evrei internați în lagărele din acest județ, și anume:*

- 1.725 evrei în ziua de 10 martie;
- 1.472 evrei în ziua de 20 aprilie;
- 550 evrei în ziua de 22 aprilie;
- 30 evrei în ziua de 24 aprilie.

2. *După executare, poliția germană a dat foc cadavrelor, iar efectele – fără să fi fost dezinfectate – au fost date populației germane, din care cauză într-o comună s-a ivit tifos exantematic.*

³⁹ Matatias Carp, *Cartea neagră*, vol. 3, p.184, planșa VII; Jean Ancel, *Documents*, vol. 3, p. 286.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 425.

II. *Marele Stat Major* roagă a i se comunica dacă polițiștii germani pot să aibe astfel de inițiative, pe teritoriul sub administrație română”⁴¹. (subl. în original)

Mareșalul Antonescu a răspuns în scris că “nu este rolul Marelui Stat Major să se ocupe de aceste probleme...”⁴²

Ion Antonescu a fost, de asemenea, responsabil sau complice până la cele mai mărunte decizii referitoare la evrei. El a fost cel care a semnat, în aprilie 1942, Ordinul 462/CBBT privind deportarea în Transnistria a celor 425 de evrei rămași în Basarabia⁴³. Lui i-a aparținut decizia privind a doua deportare a evreilor din Bucovina, adoptată oficial la 28 mai 1942⁴⁴. La 31 august 1942, Ion Antonescu analiza o statistică de la sfârșitul anului 1941, care indica prezența a 375.422 de evrei în România – un procent de 2,2 la sută din populație; pe copia lui a notat: “foarte numeroși”. Iar acolo unde textul menționa că în Basarabia rămăseseră 6.900 de evrei (3,4 la sută din populația evreiască, în 1930), Antonescu scria: “Nu se poate! Ordinul meu a fost să se deporteze toți evreii”. Când a văzut că la acea dată (1941), în Bucovina mai erau 60.708, Antonescu a exclamat: “Nu se poate. Să se verifice. Ordinul meu a fost să se lase în Bucovina numai 10.000. Să se verifice din nou. Fantastic! Orașe pur jidovești”⁴⁵. (Cifrele pentru Cernăuți, Dorohoi, Botoșani, Iași și Bacău crescuseră, într-adevăr, de la 26 la 58 de procente, dar aceasta din cauza deciziei lui Antonescu de a-i strămuta pe evrei din zonele rurale în orașe). Rezoluția sa a fost ”să se publice, ca să vadă și țara cât era de compromisă și de amenințată viața economică și spirituală din cauza ticăloșiei politicianiste iudeo-masonice”. Conducătorul a jurat că ”dacă voi lăsa moștenitorilor aceeași situație, voi face și regimul meu părtaș la crimă” și a promis că “pentru a purifica această națiune...voi înfiera la timp pe toți care vor veni să mă împiedice a răspunde dorinței majorității imense a acestei nații”⁴⁶.

La 12 octombrie 1942, Ion Antonescu asigura, din nou, Centrala Evreilor de bunele sale intenții: “Cu cât evreii se vor purta mai bine, cu atât vor fi mai bine tratați”. A fost chiar suficient de magnanim pentru a recunoaște că evreii buni “au plătit greșelile unor netrebnici de-ai lor și de-ai noștri”. Pe deplin conștient de corupția din birocrăția română însărcinată cu rezolvarea “chestiunii evreiești”, Antonescu a promis chiar că, dacă evreii îl vor ajuta să-i

⁴¹ Jean Ancel, *Documents*, vol.10, p.193.

⁴² *Ibid.*, p.193.

⁴³ *Ibid.*, rola 25, fond 20725, vol.10.

⁴⁴ *Ibid.*, rola 34, fond 40010, vol.75.

⁴⁵ Jean Ancel, *Documents*, vol.10, p. 214-215.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 215

identifice pe cei care i-au șantajat, “pot fi siguri, nu îi voi cruța”. Dar, avertiza el, nu-i va cruța, de asemenea, nici pe evreii care erau “vinovați”⁴⁷. În aceeași toamnă a anului 1942 Antonescu a luat decizia crucială de a amâna aplicarea planului româno-german de deportare la Belzec a evreilor din Regat și din Transilvania de sud. Această deportare planificată nu a fost niciodată pusă în practică și, în consecință, cel puțin 292.000 de evrei români au supraviețuit războiului.

Atitudinea oscilantă a lui Antonescu față de evrei a continuat și în 1943. Pe de o parte, el continua să declare că-i tolerează pe evreii care ar putea merita protecție parțială din partea statului român; pe de altă parte, le cerea subordonaților săi să manifeste un comportament dur față de evrei. Într-o scrisoare din 6 februarie adresată lui Herman Clejan, arhitectul său personal, Antonescu afirma că evreii nu au arătat decât “ostilitate și rea-credință față de statul român”, care “nu a făcut și nu face decât să se apere împotriva dușmăniei evreilor”⁴⁸. Cu toate acestea, Antonescu a decis ca evreii care s-au stabilit în România înainte de 1914 și care au participat “în mod sincer ... la apărarea intereselor statului român”, s-ar putea bucura de posibilitatea de a locui în România, dar ”pe baza criteriului de proporționalitate”⁴⁹. Antonescu a promis, de asemenea, să-i protejeze pe acei evrei care “au adus servicii țării pe câmpurile de luptă sau în alte domenii de viață publică”⁵⁰. După părerea sa, evreii care au venit în România după 1914 (cei din Basarabia, nordul Bucovinei și de dincolo de Nistru) erau corupți și au acumulat averi folosind mijloace criminale, precum delapidarea banului public; el susținea că aceștia exercitau o influență negativă și subversivă în cadrul societății românești. Ca atare, trebuia să fie ”loviți fără milă și aruncați dincolo de hotarele țării. Ei nu aveau dreptul să invoce spiritul de omenie, fiindcă omenie nu înseamnă slăbiciune. După ce au răsplătit cu dușmănie și crimă toleranța fără de limite pe care au găsit-o în România, unde au prosperat mai presus de visurile lor, evreii aceștia nu mai pot afla omenie nicăieri. Ei își iau numai plata dreaptă pentru mișelia lor și toți cei care se solidarizează cu ei vor avea aceeași soartă”⁵¹.

Dar la 30 aprilie 1943 Filderman a pledat, din nou, în favoarea evreilor din România, punând în contrast situația lor cu toleranța de care se bucurau cei din Finlanda. Se pare că aceasta l-a impresionat pe Antonescu, care i-a spus generalului Vasiliu: “dacă așa e în Finlanda, să-i lăsăm [pe evreii din Regat] și noi în pace”⁵². Cu exact șase luni mai târziu, la 30 octombrie, Ion Antonescu avea să se declare “fericit” de rezultatele obținute prin

⁴⁷ *Ibid.*, p. 215.

⁴⁸ Jean Ancel, *Documents*, vol. 3, p. 522.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 522.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 523.

⁵¹ *Ibid.*, p. 523.

⁵² Jean Ancel, *Documents*, vol. 4, p. 544.

românizarea (arianizarea) comerțului din Moldova: “Tot comerțul din Moldova, de la Dorohoi la Focșani, trebuie românizat cu mijloace civilizate”.⁵³

Documentele care provin de la Cabinetul militar al lui Ion Antonescu arată că, în cursul anului 1943, acesta a fost în mod sistematic informat de către înalți funcționari ai administrației sale despre soarta deportaților evrei și romi din Transnistria. De exemplu, un raport din 20 mai sublinia situația groaznică în care se aflau evreii internați în lagărul de la Mostovoi (“murdari, fără haine, foarte slabi”), precum și faptul că romii de la Berezovca își țineau morții în casă pentru a primi rațiile de alimente ale acestora⁵⁴. Alte asemenea câteva rapoarte l-au determinat pe Antonescu să decidă ca, la 3 iunie 1943, să reducă numărul deținuților din ghetoul de la Berșad (8.061 de internați), să reorganizeze lagărul de concentrare de la Vapniarca, să le permită romilor să se așeze în afara satelor, unde puteau cultiva pământul și, în general, să se îmbunătățească pe cât posibil condițiile sanitare din lagăre și ghetouri⁵⁵.

Ion Antonescu a fost, de asemenea, responsabil pentru moartea și supraviețuirea evreilor români care trăiau în Europa ocupată, aflată sub jurisdicție germană. La 8 august 1942, consilierul Legației Germaniei, Steltzer, îl informa pe Gheorghe Davidescu de la Ministerul Afacerilor Străine că Ion Antonescu “a fost de acord cu ambasadorul Killinger ca cetățenii români de origine evreiască din Germania și din teritoriile ocupate să fie tratați în același mod ca evreii germani”⁵⁶. La începutul lui noiembrie 1941, von Killinger informa *Auswärtiges Amt* că Antonescu a aprobat intenția Reich-ului de a-i deporta pe evreii români aflați sub jurisdicție germană în ghetourile din est, împreună cu evreii germani; guvernul român “nu are nici un interes să-i readucă în România pe evreii români”⁵⁷. Ca atare, la 21 august 1942 Gheorghe Davidescu a trimis Legației României de la Berlin o telegramă (nr.5120) pentru a-i informa că ordinele precedente privind protecția evreilor români din afara țării fuseseră revocate ca o consecință a acordului dintre mareșalul Antonescu și ambasadorul von Killinger. Diplomaților români li se interzicea să mai protesteze față de măsurile germane luate împotriva cetățenilor români de origine evreiască, singura lor preocupare trebuind să fie recuperarea bunurilor evreiești.⁵⁸ Conversația dintre Antonescu și von Killinger, în timpul căreia Antonescu a căzut de acord să-i cedeze germanilor pe evreii

⁵³ *Ibid.*, p. 667.

⁵⁴ USHMM/ASR, RG 25.002M, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet militar, folder 205.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, „Anale de istorie”, nr. 5, septembrie-octombrie 1986, p. 132.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, p.312; USHMM/RFMA, RG 25.006M, rola 17, fond Germania, vol. 32.

români din Europa ocupată de naziști, avusese loc, de fapt, undeva înainte de 23 iulie 1943, când o telegramă cifrată a Ministerului Afacerilor Externe o menționează pentru prima oară; dar decizia nu fost aplicată imediat⁵⁹.

Ca rezultat direct al acestei decizii, 1.600 de evrei români din Germania și 3.000 din Austria și Franța, precum și un număr necunoscut de evrei din Polonia, Boemia-Moravia și Olanda au sfârșit în lagărele de concentrare germane.

În primăvara anului 1943, guvernul român a revenit asupra deciziei, și peste 4.000 de evrei români care trăiau în Franța au supraviețuit războiului. Ion Antonescu a aprobat chiar repatrierea unora dintre acești evrei; în fapt, deși evreii repatriați erau destinați, ulterior, deportării în Transnistria, Ion Antonescu a îngăduit ca ei să rămână în România⁶⁰. El și-a dat acordul formal pentru aceasta la 20 iulie 1943⁶¹.

Într-un discurs adresat soldaților români la 1 ianuarie 1944, a adoptat un nou ton, care, în esență, nega atrocitățile antisemite ale regimului său:

Fapta voastră în ținuturile ocupate și prin locurile călcate a fost blândă și omenească. Omul pentru noi este om, ori din ce nație ar fie el și oricât rău ne-ar fi făcut el.

Toți acei care au fost găsiți în calea noastră au fost ajutați și ocrotiți. Copiii lor au fost îngrijiți ca și copiii voștri; bătrânii lor au fost ajutați după cum ajutam pe bătrânii noștri. (...)

Noi nu am deportat pe nimeni și voi nu ați înfipt pumnalul în pieptul nimănui. În temnițele noastre nu au fost aruncați și nu zac oameni nevinovați. Crezul tuturor și crezul politic al fiecăruia au fost respectate. Nu am dezdăcinat nici oameni, nici familii din așezările lor, pentru interesul nostru politic sau național⁶².

Dar într-o scrisoare particulară către arhitectul Clejan, datată 4 februarie 1944, Antonescu demonstra cât de virulent antisemite erau, în continuare, pornirile sale. El justifica din nou deportările, regretând doar că nu a reușit evacuarea tuturor evreilor din regiunile care fuseseră “curățate”. Mai declara că refuzase repatrierea evreilor supraviețuitori din Transnistria – “dușmanii” națiunii române – dar că, în același timp, nu va tolera nici un abuz.

⁵⁹ USHMM/RFMA, RG 25.006M, rola 17, fond Germania, vol. 32.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ USHMM/RFMA, RG 25.006M, rola 16, fond Germania, vol. 30.

⁶² Jean Ancel, *Documents*, vol. 4, p. 712.

Domnule Clejan, scrisoarea dumneavoastră referitoare la situația evreilor din Transnistria, a celor de pe Bug, precum și la taxele de scutire de muncă îmi oferă prilejul de a aborda din nou o serie de aspecte privitoare la problema evreiască din România în cadrul realității înfățișate de război și de evenimentele care l-au precedat. După cum v-am arătat și verbal, am fost nevoit să evacuez evreii din Basarabia și Bucovina, pentru că din cauza oribilei lor purtări în timpul ocupației ... populația era atât de îndârjită împotriva lor încât, fără această măsură de siguranță, ar fi dat naștere la cele mai odioase pogromuri. Deși hotărâsem să evacuez pe toți evreii din Basarabia și Bucovina, prin diverse intervențiuni și demersuri am fost împiedicat să o fac. Azi regret că n-am făcut-o, pentru că am constatat că dintre evreii rămași se recrutează instrumentele cele mai nemernice ale dușmanilor țării. Nu este o organizație teroristă sau comunistă descoperită de organele polițienești din care să nu facă parte și evreii, și adesea numai evreii ... În aceste condițiuni, este o imposibilitate morală și politică să consimt la aducerea evreilor din Transnistria. Voi da, însă, dispoziții să fie scoși din imediata apropiere a frontului și așezați în sudul Transnistriei, de unde Comunitatea evreiască, prin relațiunile ce le are în străinătate, îi va putea scoate din țară. Dintre aceștia, au fost deja repatriați 7.000 de evrei din Dorohoi, care fuseseră deportați din greșeală, și 4.500 de copii orfani ... Dar ca om de concepție europeană nu am tolerat și nu pot să tolerez crime împotriva nimănui. Am luat și voi lua măsuri ca aceasta să nu se producă nici contra evreilor⁶³.

Însă în timpul unei ședințe a Consiliului de Miniștri, din 22 aprilie 1944, Antonescu a reconsiderat problema repatrierii din Transnistria; dacă, mai întâi, a fost de acord ca repatrierii să stea doar în anumite orașe sau închisi în ghetouri, în cele din urmă, el a respins repatrierea totală în România:

⁶³ Matatias Carp, *Cartea neagră*, vol. 3, p.458-459; Jean Ancel, *Documents*, vol. 8, p. 19; National Archives and Records Administration (NARA), raportul OSS nr.19533 din 22 mai 1944.

O soluție este să-i luăm din aceste orașe, și să-i ducem în anumite târguri, să scoatem toți românii de acolo și să-i lăsăm să trăiască între ei. Noi o să-i alimentăm numai... Muncesc între ei, fac croitorie, tâmplărie etc. Aceasta este o soluție.

A doua soluție este să-i strângem în ghetou, în fiecare oraș. Să spunem: aceasta este partea unde stați; nu mai ieșiți de aici. Vă aducem mâncare aici, faceți ce vreți; nu vă omorâm, nu vă facem nimic.

A treia soluție este să-i luăm de acolo și să-i aducem către țară. Dar este cea mai periculoasă... pentru neamul românesc. Nu pot să-i aduc ... m-ar lua lumea cu pietre⁶⁴.

Întrebat după război, Ion Antonescu a mărturisit că decizia inițială, din 1942, de a-i deporta pe romii i-a aparținut tot lui. El a încercat să se justifice invocând cererea “populației” de fi protejată de jefuitorii înarmați care intrau noaptea în casele oamenilor: “După multe investigații, am ajuns la concluzia că cei care organizează aceste atacuri sunt romii înarmați, mulți având armament militar. Toți românii au fost evacuați. De vreme ce dl. Alexianu avea nevoie de mână de lucru în Transnistria, am spus: ‘Să-i ducem în Transnistria, aceasta este decizia mea’”⁶⁵.

În timpul procesului său, Antonescu a acceptat să ia asupra sa responsabilitatea pentru modul greșit și deformat în care i-au fost aplicate ordinele de către subordonați, dar nu și pentru crimele și jafurile săvârșite de unii dintre ei⁶⁶. Recunoscând faptul că sub egida României se efectuaseră “represiuni sângeroase”⁶⁷, Ion Antonescu declara în mod fals că sub autoritatea sa nu au avut loc masacre: “Am făcut multe legi represive ... dar nu s-a executat nici un evreu. Ordin de represalii am dat, dar de masacre nu”⁶⁸.

La începutul războiului, Antonescu – un antisemit dur și violent uneori – considera că va reuși să rezolve o dată pentru totdeauna “problema evreiască”, dar și situația celorlalte minorități (a celei ucrainene, în special). Dar o comparație cu Hitler, pe care îl admira și care îl admira la rândul lui, îl arată pe Antonescu într-o altă lumină. Până în septembrie 1941, Antonescu îl primise în audiență pe Filderman, conducătorul comunității evreiești, fapt care era de neconceput în Germania; Hitler nu ar fi avut niciodată un dialog direct sau indirect cu

⁶⁴ Jean Ancel, *Documents*, vol.10, p. 422.

⁶⁵ *Procesul mării trădări*, p.108.

⁶⁶ Jean Ancel, *Documents*, vol. 8, p. 51.

⁶⁷ *Procesul mării trădări*, p. 51.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 54.

liderul Comunității evreiești germane. La sfârșitul lui 1942, în strânsă legătură cu schimbările de pe frontul de Est, Antonescu a tolerat – ba chiar a încurajat – diverse contacte cu Aliații, prin intermediul țărilor neutre (la Lisabona, Stockholm, Ankara sau Cairo), ceea ce denotă o abordare mai realistă a evaluării șanselor de a câștiga războiul. După 1942, și-a imaginat, ca mulți alți politicieni români, că evreii români ar putea fi folosiți ca monedă de schimb, în scopul îmbunătățirii imaginii României în Statele Unite și Anglia.

Dar aceasta nu înseamnă că decizia de a nu-i deporta pe evreii din Ardealul de sud, Moldova și Muntenia spre lagărele naziste din Polonia ocupată a fost una exclusiv oportunistă. După toate probabilitățile, diferitele intervenții – printre care cea a Mitropolitului Bălan, cea a Familiei Regale și cele ale corpului diplomatic – au jucat un rol important în luarea acestei decizii. Oricum, după Stalingrad, Antonescu a acordat o mai mare atenție imaginii României în străinătate. Rapoartele Ministerului Afacerilor Externe român, care revelau faptul că evreii români aflați sub ocupație nazistă erau tratați mai rău decât evreii unguri, l-au iritat pe Antonescu. Poziția sa de relativă egalitate cu Hitler impusese respectul demnitarilor naziști și al Ambasadei germane. La un moment dat, chiar și Himmler – care pierduse orice speranță de colaborare în vederea exterminării evreilor din România – a renunțat și a intenționat să-și retragă birocrații criminali (precum Gustav Richter) din România.

Deși a împărtășit multe concepții cu legionarii, Ion Antonescu nu a fost un aventurier în domeniul economic. Din punct de vedere politic, el însuși se plasa între Goga și Codreanu: nutrea obsesia unei României purificate de minorități, care reprezentau un așa-zis pericol pentru stat, mai ales în regiunile reintegrate României după primul război mondial. Antisemitismul lui Antonescu era economic, politic, social și, uneori, religios, dar nu avea accentele mistice ale antisemitismului legionar. Ura lui nu era cea a huliganului cu bâta, ci aceea a unui birocrat care dorea să rezolve problema prin lege, într-o manieră sistematică. Este foarte probabil ca soarta evreilor din România să fi fost alta dacă guvernul legionar ar fi durat mai mult, chiar și pentru singurul motiv că legionarii ar fi fost cu siguranță mult mai apropiați de Germania.

Ion Antonescu a fost responsabil nu numai pentru distrugerea evreilor și a romilor, ci și pentru multe pierderi tragice suferite de poporul român în timpul celui de-al doilea război mondial. Ca stat al Axei și aliat fidel al Germaniei naziste, România a colaborat strâns cu germanii în privința problemelor militare. De exemplu, în iunie 1941, Hitler l-a însărcinat pe generalul Eugen von Schobert, comandantul Armatei a 11-a germană, să preia comanda flancului sud-estic al Frontului de Est. Cu toate acestea, deși von Schobert era la comandă,

Hitler a recunoscut rolul lui Antonescu și l-a mandatat să semneze toate ordinele elaborate de von Schobert⁶⁹.

Chiar dacă războiul său în Est a fost de multe ori interpretat doar ca o încercare de recâștigare a Basarabiei și a Nordului Bucovinei sau ca o pângie menită a-l convinge pe Hitler să înapoieze României Nordul Transilvaniei, Antonescu avea aspirații mai înalte, prin care, “simțindu-se cu nimic mai prejos decât Hitler și Mussolini, își imagina un imperiu dacic din Balcani până la Nistru. Mai mult, colaborarea sa la planurile militare ale Axei nu s-au limitat la ofensiva împotriva Uniunii Sovietice”.⁷⁰ Ion Antonescu a declarat război Statelor Unite, la 16 decembrie 1941. El s-a aflat, de asemenea, în război cu Marea Britanie, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Nicaragua și Haiti. În plus, a fost de acord ca diviziile germane să treacă prin România, în drumul lor spre atacarea Greciei, și a permis Germaniei să folosească teritoriul României ca rampă de lansare a atacurilor împotriva Iugoslaviei⁷¹.

După cum Antonescu însuși declara în scris, el s-a aflat în război cu evreii. Prin aplicarea sistematică a deportării populației evreiești din România și Ucraina ocupată, el și subordonații lui au devenit autorii unei nemăsurate suferințe pentru sute de mii de victime nevinovate și pentru moartea a mai mult de un sfert de milion dintre acestea. “Războiul n-a fost purtat de Antonescu numai împotriva unui inamic înarmat, ci și contra unor mase de civili fără apărare. Soarta populației evreiești din România, în cuprinsul granițelor din 1941-1944, a luat formele jafului, deportării și asasinatului organizat”⁷². Ion Antonescu și complicii săi nu sunt singurii responsabili pentru această tragedie; în afară de regimul nazist, “o parte a clasei politice românești este [de asemenea] responsabilă pentru aducerea lui la putere, din cauza slăbiciunii și egoismului său”⁷³.

În cercurile naționaliste extremiste de astăzi se încearcă reabilitarea lui Antonescu la loc de cinste în istoria României, ca mare patriot. Dar faptul că acesta și-a iubit țara este irelevant: Antonescu a fost un criminal de război în cel mai pur sens al cuvântului. Conducerea sa a implicat guvernul român în crime împotriva umanității, care nu pot rivaliza cu nimic în istoria uneori glorioasă, alteori crudă a României; poate chiar mai ironic, războiul acestui conducător împotriva unei populații nevinovate și fără apărare a fost doar parte a unei

⁶⁹ Pentru problema raporturilor de comandament româno-germane, a se vedea : Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinet militar Ion Antonescu, dosar nr.126/1941, f.3-5 ; 319/194, f.28-29 ; 42-44. Andreas Hillgruber, *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler Vertrauliche Aufzeichnungen über die Unterredungen mit Vertretern des Auslandes. 1939-1941*, Deutscher Taschenhuchverlag, 1969, p.276-291; *Documents on German Foreign Policy. 1918-1945*, Seria D, vol.XII, February, 1941, June, 1941. Her Majesty's Stationery Office, London, 1962, document nr. 644.

⁷⁰ Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 240.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*, p. 240-241.

⁷³ *Ibid.*

nebunii mai cuprinzătoare, aceea de a implica țara într-un conflict care promitea câștiguri iluzorii dar care, de fapt, a produs în mod categoric doar consecințe dezastruoase. Pentru a putea relata și aborda cu mândire sinceră istoria României, patriotismul român modern trebuie să respingă nu doar cele cinci decenii de conducere comunistă distrugătoare, ci și anii de tiranie fascistă.